

DVA NEOBJAVLJENA LATINSKA NATPISA IZ RADIŠANA KOD SKOPLJA

Selo Radišani, severno od Skoplja — tačnije od sadašnjeg naselja Butel, čije se ime pored imena još nekih sela Skopske Crne Gore nalazi i u Vakfiji Jahja-pašinoj iz 1506. godine¹, kao nalazište arheološkog materijala iz rimskog vremena, koliko mi je poznato, spominje se za prvi put kod A. Evansa, koji je, saopštavajući rezultate do kojih je došao arheološkim rekognosciranjem Skopske Kotline 1884. godine, objavio i jedan nadgrobni natpis iz ovog sela², koji je, kako je to nedavno ustanovljeno, pre mnogo godina bio namerno uništen³.

Nikola Vulić je također objavio jedan značajan latinski natpis iz istog sela 1931. godine, naime epitaf L. Marcijana, veterana legije VII Claudia, rodom iz Salone, beneficijara u službi provincijskog namesnika legije⁴, koji je, naselivši se u Skupima, u administrativnom životu kolonije igrao važnu ulogu⁵.

Slučajnim otkrivanjem jednog kasnorimskog groba 1969. godine na mestu „Radiško“, selo Radišani se ponovo javlja kao arheološko nalazište. Nekoje od njiva što se prostiru južno od puta Radišani — Kučevište pripadaju i stanovnicima sela Kučevišta i baš na jednoj od njih, na njivi Živka Ninića, naišlo se prilikom zemljoradničkih radova

¹ J. Hadži Vasiljević, *Skoplje i njegova okolina*, Skoplje 1930, str. 183, pr. 3.

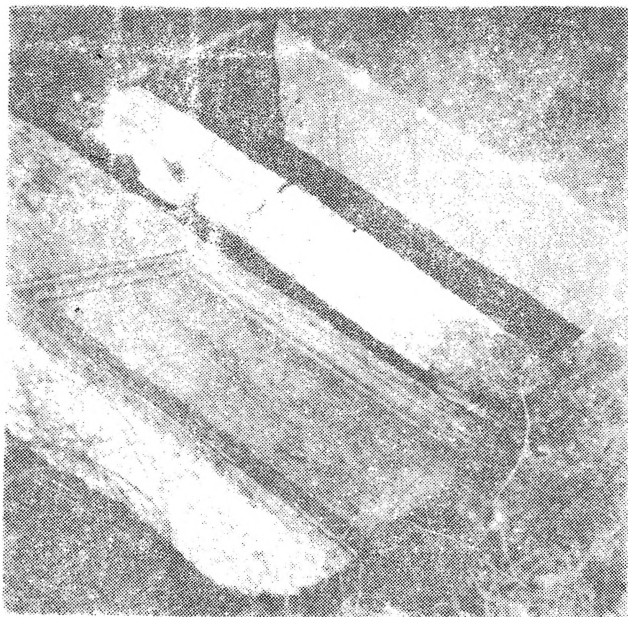
² A. Evans, *Antiquarian Researches in Illyricum*, III—IV, 1885, str. 92 i sl. 77. Natpisno je polje imalo oblik diptiha. Pošto je, kako saopštava Evans, samo na levoj strani natpis bio čitljiv, on je samo taj i objavio, tačnije dao njegovu skicu bez ikakvih podataka i komentara. Domaszewski je također samo levi natpis uvrstio u CIL III S. 8221. Premerstein i Vulić su, međutim, objavili obadva natpisa sa svim osnovnim podacima o obliku, dekoraciji i dimenzijama spomenika i slova i, šta više, datovali ga u drugu polovinu II v. n. ere (*Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Instituts* VI, 1903, Beibl., 37, br. 43).

³ Potpisana je 1971. godine, tragajući uzalud za spomenicima iz ovog sela u cilju revizije natpisa, ustanovila da imanje, gde je nekad spomenik bio otkopan, sada pripada Nikoli Nedelkovskom i da su sinovi predašnjeg vlasnika, t. zv. Nebi Efendije, pre svog preseljenja u Tursku, iz čisto sujevernih pobuda spomenik uništili.

⁴ N. Vulić, *Spomenik SKA 71*, 1931, srt. 243, br. 650. Vulić uopšte nije video spomenika. Objavio ga je prema dobijenom prepisu, bez fotografije. Natpis je iz kraja I v. n. ere.

⁵ Bio je kvestor i duumvir kolonije *F(laviae) F(elicis) D(omitianae?)* kako se Scupi naziva i u jednom natpisu iz Bardovaca (*Spomenik 47*, 1909, str. 145, sq., br. 67).

na dubini od cca 1 m. na maločas spomenuti grob. Prema iskazima onih koji su grob otkopali u njemu, pokraj skeleta, osim jednog keramičkog sudića, nije bilo nikakvih drugih priloga. Sudić je bio od dobro prečišćene, crveno pečene zemlje, tankih i zvonkih zidova sa tamnocrven-

Sl. 1

kastim premazom⁶. Grob je bio napravljen od pet kamenih ploča, od kojih su dve sa latinskim epitafima o kojima će u ovom prilogu biti reči⁷. Jedna od njih je služila kao južna stranična ploča (br. 1), dok je druga bila u funkciji poklopnice (br. 2).— Sl. 1.

1. Spomenik je isklesan od belog slatkovodnog krečnjaka. Odbijen je u donjem i također u gornjem delu, gde je ravno zasečen da bi se mogao upotrebiti za konstrukciju groba. Njegova sadašnja visina je

⁶ Za ovaj podatak, kao i za saopštenje o otkrivanju groba, i ovom prilikom se zahvaljujem dr. V. Dautovskoj, tad kustosu Arheološkog muzeja u Skoplju, koja je prva posetila teren — meseca aprila 1968. godine, a nešto docnije ponovo zajedno sa mnom. Zahvaljujem joj se također što mi je ustupila natpise za publikovanje.

⁷ Prilikom moje ponovne posete terenu marta 1974. godine ustanovila sam da je grob razgrađen, a spomenici i ostali materijal preneseni u neposrednu blizinu pojate koja pripada vlasniku njive. Sad je tek bilo moguće ustanoviti, da profilovana ploča bez natpisa kojom je grob bio zatvoren sa severne strane, predstavlja nadgrobnu stelu, čiji je fronton, kao i njegovo polje, potpuno istog oblika kao kod stele br. 1. Izgleda da je i dekoracija bila ista — rozeta, no pošto je stela u tom delu površinski ravno zasečena, to se ipak ne bi moglo da tvrdi. Stela je prelomljena nadvoje. Dimenzije dela sa frontonom: 112 x 71 x 26 sm. Vis. donjeg dela 17 sm; vis. polja za natpis 52, šir. 39 sm.

220 sm, širina 74, a debljina 30 sm. Dimenzije tabule na kojoj se nalazi natpis: 144 × 42 sm. Tabula je uokvirena trostrukom profilacijom širine 7 sm. Zbog rupičaste strukture kamena mestimice se primećuju, pored ostalog, i manja oštećenja nekih slova.

Oblikom spomenik predstavlja stelu glatkih, nedekorisanih ivica, sa strmim slobodnim frontonom, čije je trougaono polje s desna i s leva ograničeno uskom plastičnom trakom, od koje je na levoj strani sačuvan samo početak, a flankirano reljefnim akroterijama oblika lepo stilizovanih polupalmeta sa volutama. Dekorirano je petolistom rozetom, čije su sročlike latice, raspoređene oko male okrugle semenjače, modelirane u dosta visokom reljefu⁸.

Sadržaj natpisa je saopšten u 10 redova, koji započinju na istoj vertikali. Slova su duboko urezana, pravilna, sa malim trougaonim serifima i blagim senčenjem. Visina im je 4 do 5 sm, sem u poslednjem redu gde je 8,5 sm. Počev od 4. reda, iako je bilo dovoljno prostora, nešto su zbijenija, osobito u 7. i 8. redu, svakako zato da bi se naknadno mogao dodati i epitaf suprug. Na prvi pogled se primećuje da je vokal O u redovima petom i šestom veoma izdužen, osobito u reči *con/iugi*, gde je naknadno ubačen, kao što je slučaj i sa konsonantom S, kojim završava 7. red.

Ligatura u natpisu nema, sem na završetku 1. reda, gde su kombinovana slova S i O na taj način što je S upisano u O. Iza svake reči postavljen je interpukcijski znak u vidu malog urezanog trougaonika, a na kraju 9. reda *hedera*. — Sl. 2.

Natpis glasi:

FLAVIAPOS
TVMINA
FL·FIL·VIX·
AN·XXX·P·AE
5 LIVS·MENO
DOTVS·CON
IVGI·P·IEN·TIS
SIMAE·BENE
MERENTI
10 F·C·

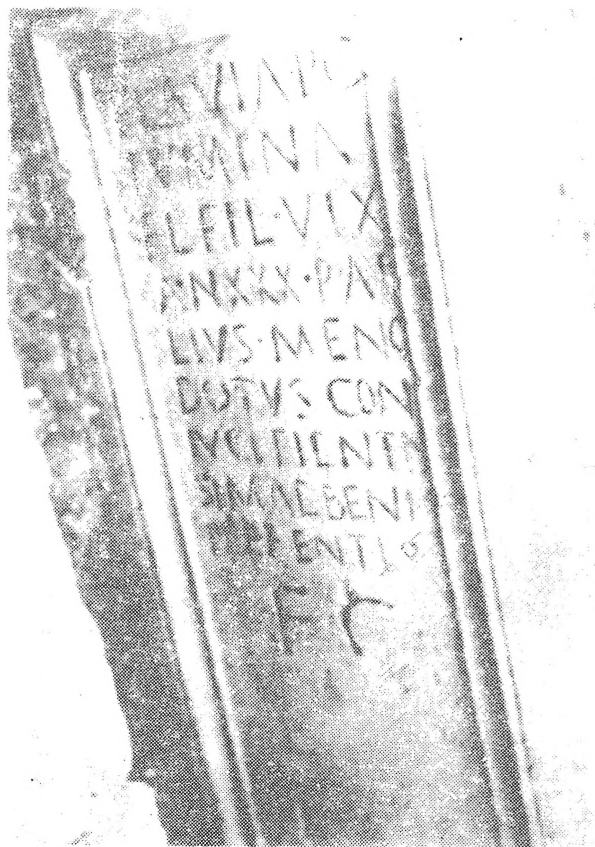
Flavia Pos|tumina| Fl. fil (ia) vix(it)/an(nis) XXX P. Ae⁵lius Meno|dotus con/iugi pientis/simae bene/merenti| f(aciendum) c(uravit).

Sadržajem se ovaj natpis ne izdvaja od niza sličnih, no u onomaističkom pogledu je interesantan. Na prvi pogled se primećuje da je filijacija pokojnice izražena očevim gentilnim imenom, i to samo njime, a ne očevim preimenom, što se u natpisima Skupa javlja prvi i dosad jedini put⁹. Iako se prema pravilu očev gentilicij u filijaciji kao izlišan

⁸ Promer rozete 23 sm.

⁹ U jednom natpisu iz Skupa (Zlokućani) imamo u filijaciji gentilno ime, no i kognomen (CIL III 8211: *Claudia Ingenua Cl. Seclaris f.*). Kako se vidi redosled imena je isti kao i u našem natpisu.

izostavlja, on ponekad figurira u natpisima, kako to primećuje Cagnat, koji primera radi navodi samo jedan natpis¹⁰. Međutim taj se natpis ne može smatrati potpunom analogijom našem, pored ostalog zato što u filijaciji nije naveden sam očevo gentilicij. Iz istog razloga to se

Sl. 2

može kazati i za maločas citirani natpis iz Zlokućana (Skupa)¹¹. U tom pogledu najviše odgovara natpis koji navodi Thylander¹².

¹⁰ R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, Paris 1914, str. 60. On navodi natpis CIL XIII, 1911, koji glasi: *C. Apronio Aproni(i) Blandi fil(io)*. . . . (prim. 2, l. c.).

¹¹ V. prim. 9.

¹² H. Thylander, *Les inscriptions du port d'Ostie*, Lund 1952, B 324: *P. Flavius Fl. f. Felix Junior*. . . (Citirano prema *Étude sur l'Épigraphie latine*, Lund 1959, str. 52, od istog pisca. — Ovaj natpis, međutim, kao i natpis koji citira Cagnat, podignut je, kako vidimo, muškarcu.

Pošto ne raspolazem odgovarajućim komparativnim materijalom, ostavljam drugima da ispituju i utvrde — u koliko to već nije urađeno — u kojoj meri natpisi potvrđuju upotrebu ovakve onomastičke formule.

Navođenjem filijacije, koja se u Skupima primećuje u svima dosad poznatim natpisima, podignutim licima ženskog pola u vreme kad je ona u denominaciji ravnopravnih rimskih građana bila gotovo uvek prisutna¹³, dokazuje se da je FLAVIA POSTVMINA bila INGENVA, čiji gentilicij ukazuje na imperatorsku romanizaciju. Međutim, njezin suprug P. AELIVS MENODOTVS, čiji prenamen i gentilicij govore o sveže dobivenom civitetu od imperatora Hadrijana, a kognomen posebno o njegovom poreklu iz neke helenofone oblasti Carstva¹⁴, mogao je da bude, iako to nije izričito saopšteno, oslobođenik imperatorov, no mogao je također da stekne rimsko gradsko pravo od spomenutog imperatora i na nekoji drugi način, što nam u ovom slučaju izgleda verovatnijim. Imperator Hadrijan se 117. godine nalazio u Meziji, gde je došao zajedno sa vojskom iz Sirije, kad je čuo da su u nju provalili Roksolani¹⁵. Tom je prilikom u podunavskim provincijama obrazovao i nekoliko novih gradskih naselja. S obzirom na pažnju koju je uopšte posvećivao unapređenju gradskog života u provincijama može se sa puno verovatnoće pretpostaviti, kao što to čini i Vulić, da se pri svom povratku zadržao u Stobima i u Skupima¹⁶. U vezu sa tom posetom mogli bi da se dovedu i miljokazi iz General-Jankovića, podignuti 119 godine¹⁷. Zahvaljujući imperatorovoj darežljivosti tada je mogla da bude izvršena popravka deonice magistrale gde su otkriveni spomenuti miljokazi, a također omogućeno i podizanje monumentalnog pozorišta u Skupima¹⁸. Tom je prilikom Hadrijan mogao da dodeli i dinastički epitet AELIA koloniji, koja je, pored ostalog, kao žarište romanizacije

¹³ CIL III 8211 (v. gore prim. br. 9); Spomenik 98, 1941—48, br. 429: *Flavia Urbana T. f(ilia); ibid. n. 431: D. M. Valeria C. f. Asclepiodote*; neobjavljen natpis iz Skoplja: *Terentiae Q. f. Quintiae*.

¹⁴ O kognomenu, tačnije o imenu *Menodotus*, koji se u natpisima Skupa pojavljuje prvi put ovde, v. Pape-Benseler, *Wörterbuch d. griechischen Eigennamen*, Braunschweig 1875, str. 916.

¹⁵ *Scriptores Historiae Augustae, Vita Hadr.* 6; Dio Cass. LXVIII 136. Up. i M. Mirković *Rimski gradovi na Dunavu u Gornjoj Meziji*, Dissertationes, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd 1968, str. 63.

¹⁶ N. Vulić, *Nekoliko pitanja iz antičke istorije naše zemlje i rimske starine, Rimsko pozorište kod Skoplja*, SAN, CCCXLIII, 1961, str. 20 i d.

¹⁷ Spomenik 71, br. 556 i CIL III 8272. A. Stein, *Die Legaten von Moesien* Diss. pann. ser. 1, fasc. 11, Budapest 1940. — U vezi sa posetom Stobima stoji počasni natpis koji *Municipium Stobensium* podiže imp. Hadrijanu (CIL III 629), kao i, kako misli i Vulić, posveta Dionisu iz 119. godine (B. Saria, *Ein Dionysosvotiv aus dem Konsulatsjahr des P. Dasumius Rusticus*, Jahreshefte des ÖAI, 26, 1930, 64 sqq.).

¹⁸ N. Vulić, *op. cit.* str. 1. sqq. Pozorište je bilo i veće i raskošnije od pozorišta u Stobima, od kojega se razlikuje i time što je pripadalo zapadnom tipu rimskih pozorišta. Vulić smatra da je podignuto početkom II veka.

južnog dela Dardanije igrala značajnu ulogu¹⁹ i da istovremeno daruje civitet uglednijim porodicama ili zaslužnim pojedincima, među kojima i dedikantu našeg spomenika²⁰.

Terminus post quem za podizanje spomenika je 117. godina. Izostavljanje dedikacije *Dis Manibus*, kao i sklop onomastičke formule kojom se saopštava da je Postumina bila rimska građanka²¹, ne dozvoljavaju da se pređe sredina II veka.

2. Nadgrobna stela od istog materijala kao i prethodna. U istom cilju odbijena ravno gore preko natpisa. Dimenzije: 220×95×30 sm. Širina natpisnog polja je 55 sm, a sadašnja visina 102 sm. Širina trostruko profilisanog okvira je 7 sm. — Sl. 3.

Natpis je urezan dosta duboko dobrim slovima, čija visina iznosi: 2. red 5 sm, 3, 4. i 5. red 5,5 sm, sem na zvršetku 5. reda gde je vokal O mnogo manjeg modula od ostalih slova (2 sm), 6, 7. i 8. red 6 sm. Sigle H S E sačuvane samo u donjem delu. U 2. redu između konsonanata N i T, zbog rupičaste strukture kamena, razmak veći nego među ostalim slovima, kao što je slučaj, iz istog razloga, također i u 4. redu između vokala O i konsonanta N. Poprečna crta vokala A u 5. redu pod tupim uglom prelomljena, a lučna kod konsonanta P u 6 i 7. redu malo otvorena. Interpunkcija u obliku malog trougaonog ureza. Ligatura nema. Ispod natpisa levo i desno po jedna *hedera*.

Tekst natpisa glasi:

[
L P E T R O N I V S
V A L E S F I L I V S
E T P E T R O N I
5 A M A R C I A N E P O
T I A P I E T A T I S
C A V S A P O S V
E R V N T

[- -] / *h(ic) s(itus, a ?) e(st)* / *L. Petronius* / *Vales filius* / *et Petroni*⁵ / *a Marcia nepotia pietatis* / *causa posu* / *erunt*.

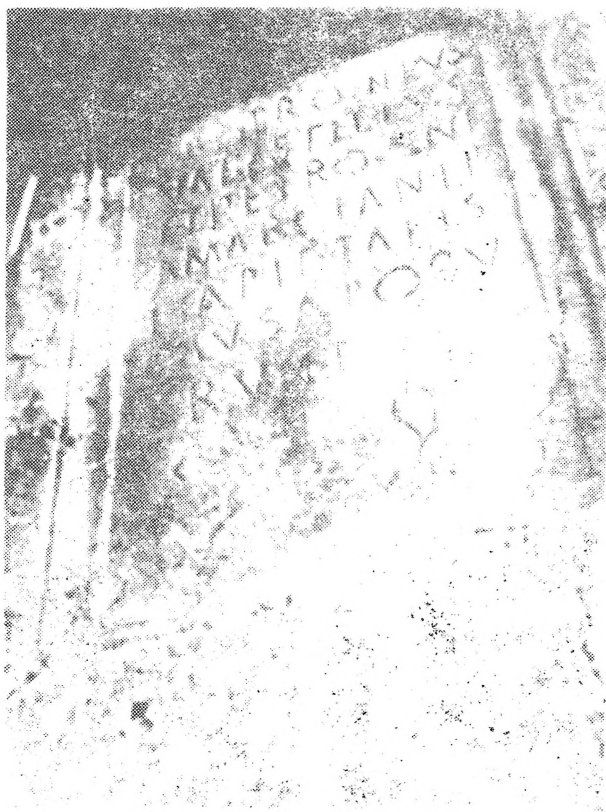
¹⁹ Taj epitet kolonija ima u jednom natpisu iz Rima, koji glasi: *P. Ael. P. f. Aelia Pacatus Scupis*. . . (CIL VI 533). Na osnovu ovog epiteta postavljena je i pretpostavka o drugoj dedukciji Skupa za vreme Hadrijana ili Antonina Pija (Domaszewski, CIL III, p. 1460; Kornemann, RE IV, 1900, 547; Č. Truhelka, *Arheološke beleške iz Južne Srbije*, G S N D V, Skoplje 1929, str. 76, i dr.

²⁰ AELII se u Skupima dosad spominju u 7 natpisa: *Jahreshefte des ÖAI VI*, Beibl. 37, br. 43 — Radišani: *P. Aelius Firmus* (v. gore str. 1, prim. 2 i 3); *Spomenik 71*, br. 579: *Aelia Crusis*; *Spom.* 98, br. 435: *Aelia Respecta*; br. 446: *Aelia Maxima*; D. Vučković-Todorović, *Rimski dvojni grob iz Dobrog Dola kod Skoplja*, *Starinar* 7—8, Beograd 1956—7, str. 293: *P. Aelius P. fil. Posidonianus*; B. Babić, *Arheološki pregled 9*, Beograd 1967, str. 151 sq.: *C. Aelia Veneria*. Moći također veli da su *Aelii* u Skupima zabeleženi u 7 natpisa, no on u stvari navodi samo 5, jer u CIL III 8221 nemamo to gentile, a u *Spom.* 71. pod br. 552 (kod njega je štamparskom greškom br. 352) *Ael.* je samo konjekтура. A. Mócsy, *Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior*, Budapest 1970, str. 73

²¹ Kognomen *Postumina* u Skupima ranije nije bio posvedočen. Spada među. retke, kao i *Postuminus* (I. Kajanto, *The Latin cognomina*, Helinski 1965, 28, 296).

Na izgubljenom delu stele neizostavno je trebalo da stoji ime jednog od roditelja — oca ili majke, odn. deda ili babe, kao i godine života, a to znači da nedostaju najmanje još tri reda.

PETRONIVS, kako se prezivao sin, koji zajedno sa kćerkom Marcijom podiže nadgrobnik²², kao gentilicij je u Skupima posvedočen

Sl. 3

još u dva nadgrobna natpisa, podignuta veteranima VII Klaudijeve legije²³, od kojih je jedan bio italiskog porekla, a za drugog bi to moglo

²² *Petronius* je svuda veoma rasprostranjen gentilicij, koji se sreće kao kognomen kod hrišćana u Rimu, u Dalmaciji osobito kod Italika i oslobođenika, a u Liburniji i kod domorodaca (v. G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg 1969, str. 108 i 262). V. također i RE XIX-1 (1937) 1193 sqq., gde je navedeno mnogo ličnosti sa ovim gentilnim imenom. — O kognomenu *Marcia*, koji je u Skupima posvedočen samo u jednom natpisu (CIL III 82224: *Ulpia Marcia. . . Sentius Saturninus*), v. isto tako Alföldy, op. cit. str. 238, kao i str. 97 (gent. *Marcus*).

²³ CIL III 8199 — Kučević: *Q. Petronius M. f. Sca(pta) Rufus . . . deductus . . .* (poslednje decenije I veka n. ere); Spomenik 71, br. 534 — Bardovci: *M. Petronius M. f. Veturia Placentia Severus* (prve dec. II veka).

da se pretpostavi²⁴, a kao patronim u epitafu jednog peregrina, čija je žena bila libertinskog porekla²⁵. C. PETRONIVS VALES međutim, i pored njegova *tria nomina* koja ga karakterišu kao ravnopravnog rimskog građanina, kao i pored toga što su sva imena u ovom natpisu čisto latinska, ipak nije baš morao da bude italiskog porekla — tim više što se njegov kognomen, prisutan u Skupima u 13 natpisa²⁶, kognomen koji se javlja i u ilirskoj onomastici, ovde nalazi u obliku VALES²⁷ i što u natpisu namesto klasičnog oblika NEPTIS imamo novu reč — NEPOTIA, izvedenu od istog korena dodavanjem sufiksa-IA²⁸.

Prelazeći na datovanje natpisa treba odmah napomenuti da je ono u znatnoj meri otežano time što ne raspolazemo celim spomenikom, tako da nam, bar zasad, ostaje sasvim nepoznatim kakav je bio njegov arhitektonski sklop, kakvog oblika fronton i njegovo polje, kakvog sadržaja i na koji su način bile tretirane reljefne predstave — ukoliko ih je uopšte bilo — i što je najvažnije — kakvog je oblika i tipa bila onomastička formula, kao i to, da li je epitaf počinjao konsekracijom Manima.

Međutim sačuvani deo natpisa — a to je veći — ipak nije bez takvih elemenata na osnovu kojih se ne bi mogao uklopiti u jedan širi hronološki okvir — u II vek n. ere, jer tročlano ime dedikanta, formula H S E²⁹, oblik slova³⁰ i najzad završetak natpisa sa dosta retkim izrazom PIETATIS CAVSA, što odgovara grčkom φιλοστοργίας ενεκεν³¹, koji se u Skupima javlja u jednom natpisu za koji se može sa mnogo

²⁴ Ritterling to pretpostavlja na osnovu navedene tribe Skaptije (Legio, RE XII-2, 1925, 1628).

²⁵ Spomenik 71, br. 582 (=77, str. 59, br. 67) — Čučer: *D. M. Dionysius Petroni et Iulia Ingenua*. Kognomen Ingenuus, -a bio je osobito omiljen i krugu *cives novi* (cf. J. Šašel, *ŽA* V-1, 1955, str. 135s qq.).

²⁶ CIL III 8211. Spomenik 47, str. 145, br. 67 (=Jahreshefte XIII, Beibl. 216, n. 29); Spomenik 71, br. 537 i 552; 75, br. 210 (=71, br. 540); 98, br. 441; Zbornik na Arh. muzej Skopje, I 1955, str. 78 sqq.; *ŽA* XX, Skopje 1970, str. 155 sq. (=XVIII, 1968, str. 75, br. 2); *Arheol. pregled* 9, str. 151 (v. gore prim. 20, Spomenik 98, br. 428; Jahreshefte VI prim. 2.).

²⁷ Samo u dva poslednja maločas citirana natpisa kognomen glasi VALES, u kom se obliku javlja u vulgarnolatinskom jeziku (v. P. Skok, *Pojave vulgarnolatinskog jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije*, Zagreb 1915, 84, str. 47 ss., kao i H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, București 1960, 110, str. 105 sq. — U vezi sa pojavom prodiranja nekih rimskih imena kognominalnog karaktera, pre svega imena *Maximus*, *Firmus* i *Valens*, u ilirski onomastikon, kao i o razlozima i značenju te pojave, v. D. Rendić-Miočević, *Ilirske onomastičke studije*, *ŽA* XIII—XIV, 1964, str. 103 sqq.

²⁸ P. Skok, *op. cit.* 139, str. 87 i H. Mihăescu, *op. cit.* 132 i str. 216.

²⁹ Iako retko, formula HSE u Skupima se sreća i u III veku, tako na pr. prisutna je u dva natpisa koji se mogu sa dosta sigurnosti datovati u prvu polovinu III veka (Spomenik 98, br. 435 i 450), a zabeležena je i u nekim natpisima za koje bi se moglo pretpostaviti da su iz prvih decenija III veka, na pr.: Spom. 71, br. 571; *ŽA* IV — 1, 1954, str. 195 i dr.

³⁰ Izuzev vokala A u redu, čija je poprečna hasta blago prelomljena,

³¹ Ograničavajući se samo na CIL III ukazujem na *Indices* (str. 2594), gde se navodi samo nekoliko primera.

verovatnoće pretpostaviti da je iz Hadrijanovog doba³²—sve to ukazuje pre na II nego na III vek, tačnije na njegovu prvu polovinu.

Grobovi tipa kamenih cista sagrađenih od antičkih nadgrobnih spomenika, koliko mi je poznato, dosad su otkriveni i u D. Vodnu³³, Čučeru³⁴, Sopištu³⁵, Dračevu³⁶, Dobrom Dolu³⁷, Rokomiji³⁸, Vizbegovu³⁹, Zlokućanima⁴⁰ i Sindeliću⁴¹, a da ih je bilo i na nekim drugima mestima skupskog agera, svedoče stele na kojima se jasno primećuje da su bile adaptirane baš za tu svrhu. Svi spomenuti grobovi pripadaju kasno-rimskom periodu, najverovatnije IV veku kao oni iz Dračeva, Dobrog Dola, Rokomije i Zlokućana, koji su, na osnovu priloga u njima, pouzdano datovani baš u taj vek. Činjenica da su kao prosti građevinski materijal bili upotrebljavani i spomenici sepulkralnog karaktera, opravdano navodi na misao da su to mogli da rade samo pripadnici jedne religije za koju takav postupak nije predstavljao nikakvo svetogrđe, a to su, čini mi se, tada mogli da budu jedino hrišćani⁴², ili, možda, naseljeni varvari.

Skopje.

Borka Dragojević-Josifovska.

R É S U M É

Borka Dragojević-Josifovska: DEUX INSCRIPTIONS LATINES INÉDITES DE RADISANI

Les stèles sépulcrales publiées dans cet article proviennent du village RADISANI (au nord de SKOPJE), plus précisément de l'endroit RADISKO, où elles avaient été réemployées dans la construction d'un tombeau de basse époque romaine, qui a été mis à jour fortuitement par les villageois en 1969. — II siècle de n. ère (première moitié). Maintenant les monuments se trouvent dans le Musée de la ville de Skopje.

³² A. Keramitčiev, Zbornik na Arh. muzej IV—V, Skopje 1966, str. 64: *Fulcinio Euangelo . . . pietatis causa f. c. Usp. i natpis iz Dobrog Dola kod Skoplja: P. Aelius P. f. Posidonianus . . . avia memor brevis pietatis f. c.* (Starinar 7—8, Beograd 1956—7, str. 293).

³³ Spomenik 98, br. 429, 430, 431; *ibid.* n. 559.

³⁴ Spomenik 77, str. 59, br. 66, 67, 68.

³⁵ B. Dragojević-Josifovska, „Jedan neobjavljeni epigrafski spomenik iz Sopišta“, Godišen zbornik na Filoz. fak. vo Skopje, T. 16, 1964, str. 139 *sqq.*

³⁶ Ista, Dve poznorimske grobnice iz Dračeva, ŽA VI-2, 1956, str. 278 *sqq.*

³⁷ D. Vučković-Todorović, Starinar 7—8, (v. gore prim. 20).

³⁸ B. D. Josifovska, „Edna rimska grobnica od Rokomija“, Godišen zbornik na Filoz. fak. vo Skopje, T. 12, 7, 1959, str. 197 *sqq.*

³⁹ Ista, „Dva latinske sepulkralne stele iz Kavgalije“, SCVPI, ŽA XVI, 1966, str. 263 *ss.*

⁴⁰ Ista, „Jedan zavetni žrtvenik iz Skupa“, ŽA XX, 1970, str. 153 *sqq.* Za konstrukciju groba, sem nadgrobnog spomenika jednom vojniku legije I *Italica*, bio je upotrebljen i žrtvenik posvećen boginji Nemesi).

⁴¹ Ista, „Dva latinske sepulkralne stele iz Skoplja“, ŽA XXI, 1971, str. 231 *sqq.*

⁴² Hrišćanstvo je u ovo doba trebalo da bude dosta rašireno u Skupima, koji su i u crkvenom pogledu igrali značajnu ulogu. Prema R. Grujiću tu je bila osnovana hrišćanska episkopija, čiji je episkop imao funkciju mitropolita, tako da su Skupi pored administrativnog, postali i crkveni centar posebne provincije Dardanije (Skopska mitropolija, Spomenica sabornog hrama sv. Bogorodice 1835—1935, Skopje, str. 7 *sqq.*